

Konjunktiot, joita ei olekaan

RIITTA KORHONEN *Buts about conjunctions. A syntactic study of conjunction expressions in Finnish.* Studia Fennica Linguistica 4. SKS, Helsinki 1993. 199 s. ISBN 951-717-777-1.

Tämä suomen kielen väitöskirja edustaa fennistiikassa uudenlaista, joskin yleistyvää suuntaa: teoreettista puheenvuoroa ilman itse itsestään kertovaa aineistoa. Laaja, itse kerätty aineisto on kauan ollut olennainen osa opinnäytettä. Jos teoria sitten horjui tai puuttui, työlle jäi arvoa, koska aineisto oli kuitenkin kentälle uutta tietoa. »Pysyvistä arvoista» spekuloinnin kannalta Riitta Korhosen tutkimus osuu jännittävään ajankohintaan, sillä hänen valitsemansa teoriakehitys, *Government and Binding* -teoria (*GB, Principles and Parameters* -teoria), on perustajansa Chomskyn ansiosta astumassa uuteen, minimalismiksi kutsuttuun vaiheeseen. En osaa arvioida, mitkä osat Korhosen luonnollisista syistä vielä lujasti GB-vaiheeseen sijoittuvasta kuvauksesta jäävät pysymään tämän muutoksen jälkeen. Arvosteluni keskittyy ensisijaisesti työn empiiriseen kattavuuteen ja sen teoreettiseen koherenssiin. Suomalaiset suomen kielen tutkijat eivät tietääkseni (ja itseni mukaan lukien) ole oikein innostuneet GB-teoriasta, enkä ole aivan varma, onko Korhosen tutkimus oikea virike, jos siitä haluaa innostua. Yritän tässä kuitenkin lähestyä tutkimusta sen omista lähtökohdista pohtimatta sen syvemmästi teorian perusoletuksia.

Korhosen tavoitteena on yleinen kuvaus konjunktioiden ympärilleen luomista rakenteista. Tällaista tehtävänasettelua en muista

generatiivisen syntaksin piirissä ennen nähneeni. Sen (erityisesti GB:n edeltäjien) edustajat ovat kyllä tutkineet koordinaatiota erillisenä subordinaatiosta, eniten toisaalta koordinaation osuutta siirtosääntöjen rajoituksissa ja konstituenssin todistamisessa sekä toisaalta siihen liittyviä ellipsejä. Itse rinnastusrakenteen kuvaus on ilmeisesti nähty ongelmattomaksi, ja juuri tästä käsityksestä Korhosen tutkimus sanoutuu irti. Yhdellä alistuskonjunktiotyypillä, nimittäin komplementtilauseiden konjunktiolla (*että, that*), on ollut hyvinkin tärkeä rooli teorian kehityksessä: suuri joukko keskeisiä siirtomahdollisuuksia ja itse perusluserakennetta pyörii tämän pikku sanan ympärillä. Ns. adverbiaalilauseiden syntaksia taas ei ole paljonkaan käsitelty, joskin ajatus niiden ja prepositiolausekkeiden samuudesta on mm. Emondsin ansiosta laajalti hyväksytty.

Tuntuukin siltä, että perinteisen kieliopin kategoria »konjunktio» on hajonnut näkyvämmämpiin, ja Korhonen nostaa sen nyt näkyviin. Hän siis katsoo, niin kuin perinteinen suomen kielioppikin, kategorialla olevan niin merkittävä sisältö, että konjunktioiden yhteiskäsittely on tarpeen. Mielenkiintoista on, että hän kohta häivyttää konjunktiot uudestaan. Työn perusajatus näet on, että konjunktiot projisoivat maksimaalisia kategorioita (lausekkeita) niin kuin muutkin kategoriat ja että lauseyhdistysten syntaktiset erot viime kädessä johtuvat konjunktiolausekkeiden kategoria- ja rakeneroista – teorian sisäisin kriteerein erittäin arvokas tulos. Tästä syystä tekijä siis voi asettaa sellaisia, ulkopuolisesta varmaan oudolta kuulostavia kysymyksiä kuin »Mihin kategoriaan A(dverbiaali)-konjunktiot kuuluvat?» (s. 105). Termi *konjunktio*, jota

Kirjallisuutta

Korhonenkin toki vielä käyttää, jää esiteoreettiseksi deskription välineeksi.

Se, että suomen lauseliitosten käyttöä ja kehitystä on viime aikoina paljonkin tutkittu (Kalliokoski 1989, Lieko 1992), ei merkitse, että niiden syntaksi olisi sillä selvä, ja Korhosen työ osuu siinäkin mielessä oikeaan paikkaan. Vielä vähemmän sillä selvä on yleinen teoria konjunktioliitoksista. GB-näkökulmasta lopullinen tavoite ei ole minäkään kielen yhtenäinen generatiivinen kieliooppi vaan viime kädessä joidenkin, toivotavasti suhteellisen harvalukuisten ja yksinkertaisten periaatteiden ja parametrien löytäminen, joiden mukaan kielet voivat vaihdella. Mihinkään parametriedotuksiin Korhonen ei kuitenkaan tässä työssä päädy, vaikka mukana on suomen kuvauksen lisäksi muutamia (harvoin onnistuneita) vertailevia huomioita lähinnä germaanisista kielistä.

Kieliaines

Aineistoon tottuneella fennistillä saattaa olla Korhosen esimerkkilauseita lukiessaan vaikeuksia. Tässä muutamia joita itse koin; hyväksyttävyyttä ilmaisevat tähdet ja kysymysmerkit ovat Korhosen. Miksi lauseiden 1 ja 2 a-variantit olisivat parempia kuin b-variantit? Kohdassa 3 lisäksi pikku keräelmä arvioita, joihin en haluaisi yhtyä.

1. a. ?*Jyrki osti mitä ja kirjan? (61a s. 97)
b. Jyrki osti kirjan ja mitä? (61c s. 97)
2. a. ??Oluttako Toini joi ja Matti joi viskiä? (5c s. 129)
b. *Joiko Toini olutta ja Matti joi viskiä? (5b s. 129)
3. *Juoksee. (i s. 13 alav. 23)
?*Aino haluaa joko tulla tänään tai huomenna. (i s. 43 alav. 38)
?*Ei Leea vaan Heikki lähti Riikaan. (41 s. 72)
Tiesinhän minä sinä tulisit. (17d s. 115)
Tämän minä koetan jos jaksan nostaa.

(3c s. 128)

???Hän sanoi että tulee illalla. (20 s. 116)

*Että Leea on myöhässä, (sen) tietää Pirkkokin. (25g s. 122)

?*Leena arveli että Seija joisi olutta ja että Leila viskiä. (45d s. 162)

Generatiivisen syntaksin yleiseen tapaan Korhonen luottaa syntyperäisen kielenpuhujan erehtymättömään intuitioon ilmausten hyväksyttävyydestä. Paikoin käy ilmi, että hän on kysynyt arvioita suuriltakin informanttiryhmiltä, ja väitöstilaisuudessa kuultiin, että esimerkkilauseiden edessä olevien tähtien ja kysymysmerkkien luku olisi jos-sain suhteessa siihen, miten informanttijoukko oli lauseeseen suhtautunut. Mitään selvitystä tästä vastaavuudesta ei työssä kuitenkaan ole, ja siksi on vaikea tietää mitä tehdä, jos itse arvioi esimerkkejä toisin, niin kuin olen useasti tehnyt, tai löytää esiintyneitä vastaesimerkkejä.

Asiaa ei auta se, että Korhonen ilmoittaa tutkivansa standardi- eli yleiskieltä, siihen yleiskielen käsite on liian epämääräinen. Pitäisikö esimerkiksi ekstraktiot *että*-lauseista (*Olutta Raimo sanoi että hän haluaa*) laskea yleiskielisiksi? Ovatko verbiloppuiset sivulauseet yleiskielen ulkopuolella, niin kuin Korhonen tulee (s. 167–168) implikoineeksi?

Arvelisin lisäksi, että erityisesti konjunktiiosyntaksin yhteydessä aktuaalistuu symmetrisyyden ihanne, jota ihmiset selvästikin soveltavat tietoisissa arvioissaan mutta joka ei välttämättä ilmene spontaanissa kielenkäytössä. Tämän mukaan sellaiset rinnastukset kuin *Hän on joko tehnyt elokuvaa tai teatteria* (s. 43 alav. 28) saisivat arvioijilta enemmän tähtiä kuin niiden tosiasiallinen esiintyminen antaisi olettaa (kyseessä ovat, kuten kohta nähdään, »näkyvän» vaikutusalanmerkitsimen siirtomahdollisuudet). Tunnetaan runsaasti esimerkkejä siitä, että informanttien tietoiset arviot poikkeavat heidän spontaaneista tuotoksistaan. Jos tarkoituksena on todella päästä kiinni ihmisten sisäiseen kieliooppiin, tietoisten arvioiden pitäisi tällaisissa tilanteissa jäädä toiseksi.

Tällaiset vaikeudet eivät toki ole Korho-

sen työlle yksinomaisia – kamppailen niiden kanssa itsekin – mutta ne tekevät usein hankalaksi puhua hänen empiirisistä väitteistään. Mikä avuksi? Liian tiukkoja arvioita voi nykyisin välttää katsomalla korpuksia. Niistä ei kuitenkaan löydä ilmiöiden rajoja, joten intuitiomenetelmästä on vaikea luopua. Voisiko kehittää informanttityöhön sofistikoituneita testejä, joissa informantin tietoinen huomio kiinnitettäisiin johonkin muuhun kuin varsinaiseen arviointitehtävään?

Yleistä

Suurimman huomion (n. 80 s.) tutkimuksessa saa rinnastus, ja teoreettisestikin jakso on työn painavin, sillä se sisältää tekijän varsinaisen uudennoksen, JP-analyysin. Vähemmälle jäävät alustuskonjunktio (n. 20 s.), ja viimeisestä luvusta (n. 60 s.) on vähän positiivista sanottavaa. Siinä Korhonen kyllä kiitettävällä tavalla suhteuttaa GB-syntaksia muihin teorioihin, jopa tekstianalyysin välineeksi, kun hän pyrkii määrittelemään, mitä käsitteet rinnastus ja alustus voisivat formaalisti tarkoittaa. Ilmenee, että tämä ero, aivan kuin konjunktion kategoriakin, on jostain, mistä kyllä voidaan puhua mutta mitä itse kieliopissa ei varsinaisesti tarvita. Hyvä tarkoitus kuitenkin kärsii toteutustavasta, sillä argumentaatio jää tässä luvussa usein epäselväksi, ja etenkin ellipsien yhteydessä syntyy vaikutelma, että tekijä pikemmin analysoi mieleensä juolahtaneita esimerkkitapauksia kuin luo selkeää teoreettista perusteltua kuvaa. Mielenkiintoista on kyllä tutustua ellipsiluvun esittelyjaksoon 5.5.1, jossa pohditaan kysymystä »delectio vai perusgeneroidut tyhjät kategoriat».

Korhonen nostaa keskeiseksi väitteen, että lause- ym. yhdisteiden luonteen ymmärtää parhaiten tarkkailemalla itse konjunktioiden ominaisuuksia.¹ Tätä ajatellen

olisi oikeastaan odottanut jonkinlaisia edes karkeasti muotoiltuja leksikkoentryjä tärkeimmistä käsitellyistä konjunktioista. Tämä olisi selventänyt sitä, mitä leksikossa pitää ja voi olla, ja siis oletuksia mahdollisista kieliopillisista prosesseista. Olisin myös odottanut kannanottoa siihen, voiko sama sana olla useammassa luokassa; näin voisi käydä esim. komplementti- ja finaali-lauseen *että*-konjunktioille. (Pidän outona finaalisten esiintymien selittämistä tyhjän Deg-elementin (*niin*) avulla s. 119–123.)

Tässä yhteydessä joudun ohittamaan vähällä Korhosen johdantoluvun, jossa hän selvittää teoreettista taustaansa ja yleiskuvaansa suomen lauserakenteesta. Lukijan on tärkeää tässä vaiheessa hahmottaa niin sanottu *Split Infl* -analyysi, jonka mukaan keskeinen verbimorfologia määrittelee lauseeseen joukon projektiotasoja ja siis mahdollisia syntaktisia asemia. Korhonen yhdistää tässä Holmbergin ym. analyysiin Kenesein »fokusprojektion», joka voi vielä iteroita (toisin kuin Korhonen s. 10 antaa ymmärtää, aidosta rekursiosta ei sentään liene kysymys).

Korhonen tuntee GB-kirjallisuutta ja sen edeltäjiä ilmeisen laajalti. Teorian premisien soveltamisessa on kuitenkin ongelmia. Esimerkiksi Korhosen oletus jälkiä jättämättömän siirron mahdollisuudesta on hänen oman analyysinsä puolustamiseksi välttämätön, mutta hän vetoaa ratkaisuaan perustellessaan teoriaan kovin sekavasti. Sivulla 41 viitataan Safiriin: »non-thematic elements – are not involved in theta-relations»; mutta s. 47 ja 48 sanotaan, että konjunktion (*joko* tms.) siirto ei jätä jälkeä, koska konjunktio ei projisoidu maksimaaliseksi kategoriaksi. Toisen vastaavanlaisen ongelman mainitakseni Korhonen toteaa siirtojen tapahtuvan suomessa yksinkertaisuuden vuoksi vain vasemmalle ja sulkee

puhuu (esim. s. 18 alh., s. 20 (iii) ym.) siitä, mikä konjunktio voi edeltää mitään. Kyseessä on pelkät seuraukset siitä, miten konjunktio *a u s e e t* voivat sijoittua suhteessa toiseen lauseeseen ja konjunktio suhteessa lauseeseensa.

¹ Tuntuu siltä, että Korhonen olisi katsonut hieman liikaakin itse konjunktioita, kun hän

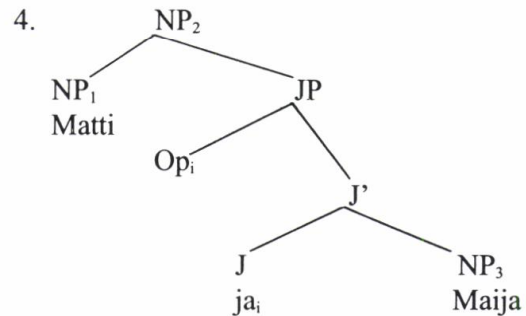
siten pois esim. ns. ekstraposition. Tietääkseni siirtomahdollisuuksia säätelee teoriassa jokin muu kuin erityinen määräys niiden suunnasta. Pahempi on, että eräitä aivan ilmeisiä analysivaihtoehtoja jää tämän oletuksen vuoksi kokonaan kokeilematta, erityisesti jaksossa 3.3 käsiteltyjen *että*-lauseiden osalta (työn kokonaisuuden kannalta asia ei tosin liene kovin keskeinen).

Korhosen lähtöstrategiana on vertailla kolmea konjunktior ryhmää – *että*, adverbialikonjunktiot ja rinnastuskonjunktiot – pareittain ja eristää ominaisuudet, joiden suhteen ryhmät eroavat; nämä erot kuvauksen on sitten selitettävä (merkityksessä ’osoitettava laajemmista, muutenkin tarpeellisista yleistyksistä seuraaviksi’). Työn mittaan näistä ominaisuusluetteloista pidetään ihailtavan tarkasti kiinni, ehkä liikaaakin toistaen. Tässä puuttuisin vain pariin yksityiskohtaan, jotka saattavat vaivata lukijaa heti alkuun. Sivulla 18 Korhonen antaa sen vaikutelman, että rinnastuskonjunktiot olisivat optionaalisia. Tätä on vaikea ymmärtää: jos kohtaa kaksi peräkkäistä lausetta, mistä voi tietää esimerkiksi, että välistä puuttuu *mutta*? (Toksi ainakin iteratiivisen *ja*- ja *tai*-yhdistyksen tai satunnaisten asyndeettisten rinnastusten tapauksissa saattaa olla rakenteellisia syitä puhua tyhjästä konjunktioista, mutta kyseinen kohta jää turhan mystiseksi.) Hankaluuksia voi aiheuttaa myös se, että sivulla 20 annettu esimerkki ns. gappingin käymättömyydestä *että*-lauseissa on väärä (oikeaan osuisi vaikkapa **Leena sanoi minulle että Seija Leilalle että...*), eikä asia välttämättä korjaannu edes sitä käsittelevässä jaksossa 5.5.2.3.

JP

Tutkimuksen tärkein kontribuutio on JP-analyysi: teesi, että rinnastuskonjunktiot muodostavat rakenteita X-bar-teorian mukaisesti. Perusidea on A. Munnin julkaisemattomasta artikkelista, mutta sen kehitys täysiin mittoihinsa on Korhosen oma uudennos. Esimerkiksi rinnastuksen *Matti ja Maija* rakenne on seuraava (NP:t on nu-

meroitu vain myöhempien viittausten helpottamiseksi):

Yleisemmin: rinnastuskonjunktio on pää (J), joka ottaa komplementtikseen mitä tahansa kategorialta edustavan rakenteen (tässä NP₃) ja spesifioijakseen joko ilmipannun (*sekä*, *joko*) tai tyhjän operaattorin (tässä Op_i), vaikutusalan merkitsimen.²

Puukuvain 4 on ns. adjunktiorakenne: J:n maksimaalinen projektio JP on adjugoitunut NP:n maksimaaliseen projektioon muodostamalla samalla »ylimääräisen» NP-noodin (NP₂:n). JP voi liittyä mihin tahansa kategoriaan ja on tähän siis vapaaseen määrittelyeseen (adjunktiiin, adverbialiiin) verrattavassa suhteessa. Tästä analogiasta olisi halunnut lukea enemmän: se tekee tapauksista *hiusneulat nutturassa ~ hiusneulat ja nuttura tuntuivat epämiellyttäviltä* rakenteellisesti varsin samankaltaisia. Lisänäkemyksiä olisi kaivannut myös siitä uudennoksesta, että ensimmäinen ja toinen rinnaste eivät enää näytäkään olevan samalla hierarkian tasolla (vaikkei tämä eräiden Korhosen käyttämän GB-version teknisten erikoisuuksien ansiosta ole aivan itsestään selvää).

² Mainittakoon, että Korhosen työn kanssa sattumoisin samanaikaisesti valmistunut norjalainen koordinaatiota käsittelevä väitöskirja (Johannessen 1993) esittää myös konjunktin koordinaatorakenteen päänä ja toisen konnekteista sen komplementtina mutta sijoittaa toisen konnektin spesifioijan, siis Op_i:n asemaan. Tässä on valitettavasti mahdotonta ryhtyä vertailemaan sitä, millaisiin asioihin nämä kaksi kuvausta kiinnittävät tekijänsä huomion.

Tällainen analyysi ei pysty kuvaamaan klassista rinnastettavien »saman kategorian» (tai arkkikategorian) vaatimusta, ja sen Korhonen hylkääkin, vapautuen samalla suuresta määrästä turhaa painolastia. Usein tuota vaatimusta tietenkin noudatetaan, rinnasteet kun ovat usein saman predikaatin argumentteja tms. – niiden on sovittava samaan tehtävään. Mutta oikeissa konteksteissa voi myös sanoa *Kävelimme hitaasti ja tiistaina* tai *Tiina sai shekin, ja tosi ison*, ja Korhonen katsoo nämä periaatteessa aivan tavalliseksi JP-liitoksiksi. Tätä asiaa käsittelevä jakso »sokeasta JP:stä» on hyvin jännittävä mutta tälle työlle tyypilliseen tapaan hieman keskeneräisen tuntuinen. Kesken jää erityisesti mielenkiintoinen ajatus JP:n komplementista JP:n »semanttisena päänä»; itse J olisi pelkkä muodollinen pää. Mikä olisi tämän idean asema teorian kokonaiskuvassa?

Vaikutusalaoperaattori (Op_i) siirtyy JP:stä tai jopa koko rakenteesta 4 ulos osoittamaan rinnasteiden ryhmityksessä ilmeneviä moniselitteisyyksiä, jotka tietyissä konteksteissa saattavat johtaa selviinkin merkitys- tai hyväksyttävyyseroihin. Kysessä on syntaktinen disambiguaatio semanttista tulkintaa varten; itse teksti antaa siellä täällä häiritsevän vaikutelman, että tekijä katsoisi sillä hoitavansa ilmausten semantiikan. Tarvittavien siirtojen kuvaus saa Korhosen työssä varsin keskeisen sijan mutta jää formaaliselta kannalta – formaalisesta keinostahan on kysymys – valitettavan puutteellisesti muotoilluksi. Se, että operaattori yleensä pääsee JP:stä ulos, vaatii äsken mainittua teorian löysennystä: siirrosta ei voi jäädä jälkeä. Käsittääkseni jälkeä jättämätön siirto voisi nyt päättyä vaikka puussa alemmaksi (piirre josta Korhonen s. 47 arvostelee Larsonin analyysia), sillä jälkiteoria on paljolti olemassa nimenomaan mahdollisten siirtojen rajoittamiseksi. Periaatteet, joita Korhonen (s. 57–58) tähän tarkoitukseen muotoilee, eivät aivan riitä algoritmiksi, jolla päästäisiin JP-puusta ryhmitystä kuvaavaan sulutukseen. Yritettyäni metaforisten ohjeiden mukaan tehdä sellaista algoritmia, jäin kiinni esimerkkiin iv

(*Sari & Janne*) and (*Ville*) went to the theatre, kun mikään ei kertonut, missä kohtaa ensimmäisten sulkujen pitäisi sulkeutua.

Vaikutusalanmerkitsimen aikaansaaman tuloksen varsinainen semantiikka siis jää Korhosen työn ulkopuolelle. Joistain yhteyksistä jäin sitä kaipaamaan. Intuitioni ei helposti hyväksy sitä päätelmää (s. 62–64), että *tai*-konjunktiolla on laajempi vaikutusala kuin *vai*-konjunktiolla. Varsinainen lauseke- ja lauserinnastuksen ero ei voinekaan tulla kysymykseen parin *Sataako tai ~ vai tuuleeko?* kohdalla. Arvelisin, että tässä tarvittaisiin analyysia kysymyksistä ja että vaikutusalaero on määriteltävä suhteessa johonkin, mitä Hintikka (1976) soveltaakseni voisi sanoa episteemiseksi operaattoriksi. Tässä analyysissa lauseen 5a »desideratum» eli toivottu tiedon tila on 5b; lauseen 6a analyysi olisi 6b. Tässä episteeminen operaattori K_m tarkoittaa suunnilleen 'minä tiedän että', P = 'sinä otat olutta' ja Q = 'sinä otat viiniä': v on disjunktion merkki.

5. a. Otatko olutta vai viiniä?

b. $K_m(P) \vee K_m(Q)$

6. a. Otatko olutta vai viiniä?

b. $K_m(P \vee Q) \vee K_m \neg(P \vee Q)$

Nyt *vai* on siis episteemisen operaattorin vaikutusalan ulkopuolella, *tai* sen sisällä. Toisin sanoen *vai* rinnastaa vaihtoehdokysymykseen luonnostaan kuuluvat vaihtoehdot, sikäli kuin toinen niistä pannaan ilmi, *tai* muun.

JP-luvun keskeisiä asioita ovat vaikutusalaoperaattorin sisältävät, iteroivat konjunktiot *ja* ja *tai*. Mutta eräille konjunktiolle on oletettava eräänlainen nukkuva vaikutusalanmerkitsin, koska sellaista tarvitaan aukkoamisen selittämiseen. Tällaisia konjunktioita ovat *mutta* ja *vaan*.³ Vielä erikoi-

³ Korhonen yrittää selittää semanttisesti sitä, että *mutta* ei aina ole luonteva lausekerinnastaja (s. 71–72), mutta selitys ei vakuuta. *Mutta* vaatii konnekteja, jotka ovat »distinct

sempi on *sillä*, jonka käsittely on selvästi väärässä paikassa: se olisi ymmärrettävä vasta sitten, kun *että* ja *a*-konjunktiot on selvitetty. Korhosen *sillä*-analyysi on omassa lajissaan mainio, sillä hän sitoo konjunktion eksplisiittisesti yhteen historialliseen alkulähteeseensä, puhekielen *sillä että* -kombinaatioon: *sillä* ottaisi aina komplementikseen CP:n, jonka aloittaa muissa yhteyksissä tyypillisesti *että*. En kuitenkaan näkisi *sillä että* -lauseiden ja *sillä*-lauseiden välillä synkronista yhteyttä, niin erilaisia ne ovat: esim. *se*-pronominin muotona *sillä* voi erota lauseestaan, ja *sillä että* -lause voi tulla kiellon tai kysymyksen fokukseksi. Eräät rinnastuksen keskeiset kysymykset jäävät Korhosen työssä auki. Yksi tällainen kysymys on se, miten monenlaisia koordinaatorakenteita hän haluaisi kahta useamman rinnasteen tapauksille generoida. Tekstistä voi päätellä, että hän katsoo kaikkien tällaisten rinnastusten olevan yksinkertaisesti oikealle haarovia, kuten seuraavassa 7a. Mutta mikä oikeastaan estää JP:tä adjuoitumasta toiseen JP:hen, tai sitten esim. NP:hen, jossa jo on yksi JP, kuten 7b:ssä? Jos molemmat sallitaan, syntyy rakenteellista homonymiaa, joka ei kai ole sinänsä varsinaisesti vahingollista; mutta samalla konfiguraation erollahan voitaisiin hoitaa liikkuvan vaikutusalanmerkitsimen tehtävä.

7. a. [_{NP}[_{NP} Sari [_{JP} & [_{NP} Janne [_{JP} & [_{NP} Ville]]]]]]
 b. [_{NP}[_{NP}[_{NP} Sari] [_{JP} & [_{NP} Janne]]] [_{JP} & [_{NP} Ville]]]

Auki jäävät myös kysymykset informaation välityksestä rinnasteiden kesken. Luontevaa on, että koordinaatorakenne tulee aina edustaneeksi samaa kategoriaa kuin

enough» mutta samalla »compatible». Kun kuitenkin esim. **Urpo mutta Henna tuli* ei käy, joutuu kysymään, miksi kaksi ihmistä eivät olisi tarpeeksi erottuvat tai miksi he eivät olisi kompatiibleita merkityksessä »voivat muodostaa järkevän setin jossain kontekstissa»?

ensimmäinen rinnasteensa. Mutta miten hoidetaan koko koordinaation kieliopillisten piirteiden, esim. numeruksen ja persoonan, määräytyminen suhteessa rinnasteiden piirteisiin? Korhonen viittaa vain epäselvästi ja yllättävissä yhteyksissä siihen, miten lausekkeen theta-rooli periytyy siihen mahdollisesti liittyvän JP:n komplementille, ts. miten esim. verbi pystyy »näkemään», onko sen objektiin liittyvän JP:n komplementti (ja kaikki mahdolliset sitä seuraavat) myös sen objekti. Tätä tarvitaan sellaisten rinnastusmahdollisuuksien pois sulkemiseen kuin *join [olutta ja torstaina]*; asia on keskeinen, kun muistetaan se Korhosen päätelmä, että JP ei sinänsä välitä rinnasteiden kategorias- ta tms. symmetrisyydestä. Myös verbin antama sija pitää saada perille kaikkiin rinnasteisiin. Olisi ehkä ollut liikaa odottaa tältä työltä tämän ongelmakimpun eksplisiittistä kuvausta, mutta jo asian selkeä toteaminen olisi riittänyt; nyt se vaikuttaa hieman maton alle lakaistulta.⁴

Tärkeällä sijalla JP-analyysissa on sen selittäminen, millä ehdoin siirtoja koordinaatorakenteesta voi tapahtua. Sen, että J:n komplementti (5. esimerkissä NP₃ eli jälkimmäinen rinnaste) ei siirry, »selittää» ilman lisäoletuksia JP:n adjunktin status. Teoreettisesti ongelmallinen kohta on Korhosen suhtautuminen J. R. Rossin klassiseen siirtoajoitukseen nimeltä Coordinate Structure Constraint (CSC). Korhonen on toki oikeassa todetessaan, että CSC on nykytermein selitystä vailla, mutta yrittäessään osoittaa sen empiirisestikin paikkam-

⁴ Kuten Korhonen (s. 55 alav. 38) arvelee, JP-analyysista on varmasti etua selitettäessä arabiaa, jossa verbi kongruoi vain ensimmäisen rinnasteen eli ylemmän NP:n kanssa. Mutta suomen persoonakongruenssi nimenomaan ei katso konnektien järjestystä vaan persoonahierarkiaa: *minä ja sinä ~ sinä ja minä tulemme, sinä ja hän ~ hän ja sinä tulette*. Vetoaminen leksikkoon tai »johonkin pragmaattiseen tietoon» on tässä vähän liian helppoa: kyllä kai merkitykseen tai pragmatiikkaankin pohjautuvat syntaktiset rajoitukset on voitava syntaksissa kuvata.

sapitämättömäksi hän ei oikein onnistu. Ensimmäisen vastaesimerkkityypin *Olutta Toini juo ja Matti juo viskiä* (s. 32) Korhosen omia premissejä ja omaa merkintää noudattava analyysi ei lainkaan sisällä CSC:n loukkausta. Kyseessä on FP:n ja AgrP:n rinnastus, ja objekti *olutta* on siirtynyt vain FP:n sisällä, ei siitä ulos.

Toinen tyyppi *Olutta Matti joi ja viskiä* (s. 33 alav. 18) on vakuuttavampi, jos hyväksyy analyysin, jonka mukaan *olutta* on todella siirretty ulos koordinaatorakenteesta *olutta ja viskiä*. Tämä analyysi vaatisi kuitenkin eräiden ongelmien selvittämistä, esim.: (1) Vaikka voidaan sanoa *Kirjan Matti pani pöydälle*, koordinoitun objektin ensimmäinen konnekti voisi tuskin ainakaan yleiskielessä siirtyä muualta kuin lopusta: **Kirjan Matti pani ja lehden pöydälle*. (2) Kokonaiseksi jäänyt koordinaatio käyttäytyy eri tavoin kuin jakautunut esim. lukukongruenssin ja »yhdessä»-tulkinnan suhteen: Sen tekivät *Matti ja Maija*, mutta *Matti sen teki(*vät) ja Maija*; lauseet *Minä sekoitin suolan ja jauhot* ja *Suolan minä sekoitin ja jauhot* saavat erilaiset tulkinnat. (3) Miten kuvata se, että siirto on mahdollinen vain, jos jälkeenjääneessä konnektissa on ilmipantu konjunktio – siis useamman kuin kahden konnektin tapauksessa täytyy rinnastuksen olla iteroivaa: **Huomenna lähden Nilsiään, tiistaina tai perjantaina* vrt. *Huomenna lähden Nilsiään, tai tiistaina tai perjantaina?* (4) Selittämättä jää, miten siirron pitäisi käyttäytyä eksplisiittisen vaikutusalanmerkitsimen ollessa mukana. Ei kai ainakaan sanota **Joko yksin Lea lähtee Vilnaan tai ystävänsä kanssa*.

Ilmeinen vaihtoehto tälle ensimmäisen konnektin siirrolle olisi Korhosen itsekin oletama »appositiivinen» rinnastustyyppi *Olutta Matti joi ja ravintolassa*. Kun loppuluvun mukaan vielä tarvitaan erilaisia tyhjiä kategorioita, lausetta pienempien rinnasteiden osuudesta jää kaipaamaan yleiskatsauksellisuutta. Kannattaa lisäksi huomata yksi vanhan CSC:n hyvä puoli: se kielsi jälkimmäisen rinnasteen siirron, mikä Korhonen joutuu nyt stipuloimaan. Funktionaaliselta kannalta asia tosin selittyy

helpostikin, ovathan rinnastuskonjunktiot olennaisesti additiivisia – hyväksyvät edellisen ja jatkavat sitä. Siksi on niiden luonteen mukaista, että ne tulevat sen jälkeen mihin lisäävät.

Merkittävä osa JP-analyysia on ellipsityyppi *gapping* eli aukkoaminen, *Viivi joi olutta (ja ~ tai ~ mutta) Uolevi viskiä* (taupausten määritelmä s. 78 ei ole aivan aukoton). Korhosen käsittelyssä aukkoaminen redusoituu finiittiverbin »ellipsin» erikois-asemaksi: tyhjä finiittiverbi vaatii jostain syystä tiukemmat ehdot kuin muut tyhjet kategoriat, ja nämä ehdot täyttää vaikutusalanmerkitsimen vahvistama rinnastuskonjunktio, aukkoaminen kun on mahdollista vain rinnastuksissa (ja komparaatiorekenteissa). Korhonen jatkaa taidokkaaseen GB-tyyliin finiittisen verbiaukon sallinnan sellaisista ominaisuuksista, joita J:llä on ja muilla konjunktioilla ei: koindeksointi operaattorin kanssa antaa J:lle jonkinlaista ylimääräistä, verbiaukon oikeuttamiseen tarvittavaa valtaa. Tietenkin jää vielä mysteeriksi, mistä tuollainen valta lopultakin joutuu, joten teorian ulkopuolelta katsoen ei mistään varsinaisesta selityksestä voi puhua. Aukkoamisen käsittelyssä on ikävää, että se tapahtuu Korhosen valitseman jäsenyksen vaatimuksesta kahdessa eri luvussa. Loppuluvussa Korhonen mm. pystyy ulottamaan analyysinsa saksan »taaksepäin aukkoamiseen» mutta tuntuu samalla menettävän suomen analyysin selittävyden.

JP-luvussa on paljon kiehtovia kohtia, joista kaipaisi perusteellisempaa kuvaa. Tällainen asia on esimerkiksi suomen kielen ja koordinaation monimutkainen kombinatoriikka. Luku olisi yksinään mainiosti riittänyt väitöskirjaksi, jos kaikki esille otetut asiat olisi käsitelty niin perusteellisesti kuin ne ansaitsevat. Jos taas kunnioittaa Korhosen omaa aiheen rajausta, koko konjunktiosyntaksia, joutuu ajattelemaan, että moni yksityiskohta olisi saanut jäädä työn ulkopuolelle.

Muut konjunktiot

A(dverbiaali)-konjunktiot Korhonen analysoi prepositioiksi, niin kuin eräiden muiden kielten osalta on ehdotettu. Analyysi on luonteva, koska adpositioilla ja a-konjunktiolla on selviä yhtäläisyyksiä: molemmat ovat funktiosanoja, jotka osoittavat tiettyjä semanttisia relaatioita ja joiden muodostamat rakenteet toimivat mieluusti adjunkteina ja liikkuvat vapaasti. Sekään ei ole varsinainen ongelma, että suomessa on niin vähän *prepositioita*; lausekomplementit kai mieluiten tulevat päänsä jälkeen, jos kieli muuten on SVO-tyyppinen. Erikoislaatuisia prepositioita A-konjunktiot suomessa kyllä ovat, nehan eivät anna komplementilleen sijaa ja ovat komplementin valinnaltaan täydennysjakoumassa varsinaisten adpositioiden kanssa. Itse puoltaisin pikemminkin kuvausta, joka ei sano, että A-konjunktiot *o v a t* prepositioita, vaan antaa näille kahdelle kategorialle osittain identtisen piirrekuvauksen. Onhan GB:ssä jo melko pitkään käytetty piirrespesifikaatioita kategorioiden välisten yleistysten ilmaisimina. Korhonenkin päätyy (s. 109) siihen, että konjunktio-P on merkitty leksikossa piirteellä [conj].

Että ei Korhosen analyysissä ole prepositio vaan GB-tradition mukaisesti puhdas komplementoija, siis periaatteessa oma kategoriansa. Näiden kahden konjunktioryhmän väliset erot eivät kuitenkaan näytä aivan niin merkittävilä kuin Korhonen antaa ymmärtää, ja olisikin houkuttelevaa tutkia, voitaisiinko ne pelkistää syntaktisesta funktiosta riippuviksi, *että*hän käsitellään työssä enimmäkseen verbin suoran komplementin introdusoijana. Ainakin kolme Korhosen esittämää eroa paljastuu hieman liioitelluiksi: *että*-lauseiden siirtymättömyys eli käymättömyys lauseen alussa, *että*-konjunktion optionaalisuus (suomea osaamaton lukija voisi kuvitella, että tilanne on sama kuin englannin *that*-konjunktion) ja tyhjän subjektin mahdottomuus *että*-lauseissa. Tekstin perusteella tyhjän subjektin salliminen on *että*-lauseissa jonkinlainen poikkeuksellinen leksikaalinen ominaisuus, joka joillakin verbeillä on. Sellaisten korpusesimerkkien

perusteella kuin *Tuntemattomat pysäyttelevät kadulla ja sanovat rauhallisesti että aikovat murhata, tappaa hänet* on pakko kysyä, millä verbeillä sitä ei olisi. Sinänsä tyhjän subjektin asia näyttää mielenkiintoiselta lisätutkimuksen aiheelta: tuntuu kuin se olisi seuraamassa päälauseen pronominisubjektin poisjättöä eli »prodrop»-ilmiötä pois spontaanikielestä, ja tämä siirtyminen saattaa todella olla pisimmällä juuri *että*-komplementtilauseissa.⁵

Yleisvaikutelma *että*- ja A-konjunktioluvusta on se, että se sisältää paljon ydinasioita, joita olisi kannattanut tutkia perusteellisemmin. (Hieman ilmaan jää esim. se adverbiaalilauseita muista erottava ominaisuus, että niistä voi siirtää jäsenen konjunktion eteen, hypoteesin mukaan sen spesifioija-asemaan: *Sen jos teet, niin --*.) Sanon tämän siksi, että tämä pieni luku jää 5. luvun varjoon, ja kuten jo sanoin, 5. luvusta taas saan tietää – tai ainakin ymmärtää – paljon vähemmän.

Lopuksi

Muodollisesti Korhosen väitöskirja antaa siistin vaikutelman, vaikei kovin huoliteltua. Kielenainesten kursivointia koskevasta konventiosta on systemaattisesti poikettu. Tekstuaalisesti vaikutelma on hyypelehtivä, ja sitä pahentaa alaviitteiden suuri määrä ja pahiten varmaankin käsiteltävien yksityiskohtien runsaus. Englannin kieleen on jäänyt pieniä kömpelyyksiä, jotka yhdessä eräiden esitystapaan liittyvien kömpelyyksien kanssa heikentävät yleiskuvaa.

Korhosen väitöskirja on siis hyvin epätasainen – mutta vaikuttava. Sen perspek-

⁵ Korhonen yhdistää (s. 118) tyhjän subjektin lisensoinnin ekstraktion sallimiseen *että*-lauseesta. Hän ehdottaa, että juuri ne ihmiset, joilla esim. *sanoa* sallii tyhjän subjektin, hyväksyvät ekstraktiot. Yllättyisin, jos näin olisi: ekstraktiohan kuuluvat puhekieleen, nimenomaan siihen kielenkäytön lajiin, jossa subjektit eivät jää pois.

tiivä on uudenlainen, ja se tuulettaa rohkeasti vanhoja käsityksiä. Parhaana pidän siis JP-analyysia, vaikka en olekaan aivan varma, onko kyseessä viimeinen sana aiheesta, ja ylipäättään ns. konjunktioiden kolmijaon idea tuntuu menevän läpi. Jo työn uutta luovan luonteen vuoksi voi ilman muuta odottaa, että mukana on kohtia, joihin teoria ei itse asiassa ole lainkaan varautunut. Tällöin olisi käsittääkseni ollut kohtuullista odottaa avoimien kohtien selkeää osoittamista, ei varsinaisia ratkaisuja. Nyt liian paljon jää arvattavaksi. Työn selkeydessä, formaalisten keinojen läpiviennissä ja empiiristen väitteiden paikkansapitävyydessä on ollut paljon huomautettavaa. Jälkikäteen tuntuu erityisesti, että selektiivisemmällä aiheen rajaamisella olisi päässyt uskottavampiin tuloksiin.

MARIA VILKUNA

KIRJALLISUUS

- HINTIKKA, JAAKKO 1976: The semantics of questions and the questions of semantics. *Acta Philosophica Fennica* 28/4.
- JOHANNESSEN, JANNE BONDI 1993: Coordination. A minimalist approach. Dr. Philos. dissertation, University of Oslo, Faculty of Arts, Linguistics Department.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1989: Ja. Rinnastuksen ja rinnastuskonjunktion tarkastelua. SKS, Helsinki.
- LIEKO, ANNELI 1992: The development of complex sentences. SKS, Helsinki.

Kainuulaista savoa

ALPO RÄISÄNEN *Kuhmon murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 12. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 581. SKS, Helsinki 1993. 332 s. ISBN 951-717-746-1.

Esitellessään Matti Punntilan toimittamaa Anjalankosken murrekirjaa Erkki Lyytikäi-

nen kyseli, mikä pohjalaisia ja savolaisia vaivaa, kun Kotiseudun murrekirjat keskittyvät pääasiassa hämäläismurteisiin (1991: 220). Totta onkin, että tässä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisemassa sarjassa on enemmistö – nyt jo yhdeksän teosta – länsimurteiden alueelta, nimenomaan hämäläismurteista ja lounaisista siirtymämurteista. Itämurteiden alueelta sarjassa on ilmestynyt vasta yksi kaakkoismurteiden ja yksi savolaismurteiden näytekokoelma.

Itämurteet ovat nyt saaneet Kotiseudun murrekirjoihin kolmannen julkaisun, ja kainuulaisille se on jo toinen. Alpo Räisänen, joka on toimittanut aiemmin Kainuun murteiden ja nimistön oppaan (Kainuun Sanomain kirjapaino, Kajaani 1982) ja Suomussalmen murrekirjan (Kotiseudun murrekirjoja 5, 1986), on ahkeroinut valmiiksi Suomussalmen naapuripitäjästä Kuhmosta kirjasarjan uusimman osan. Tämä 332-sivuinen teos sisältää alkusanojen mukaan lähes 13 tuntia murretta 20 haastateltavalta, jotka ovat syntyneet vuosina 1878–95. Nauhoitteet ovat peräisin tekijän omilta murteenkeruumatkailta 1961 ja 1966, ja tästä syystä myös kertojien ja haastattelutilanteiden esitelyt ovat laajoja ja värikkäitä muistelmia. Haastateltavien määrä on ilahduttavan suuri, sillä joukkoon mahtuu hyvinkin erilaisia murteenkäyttäjiä, sekä naisia että miehiä. Lukijalle se merkitsee paitsi vaihtelevampaa sisältöä myös vaihtelevampaa murretta. Samaa tarkoitusta palvelee näytteiden aiheittainen valinta: se on Räisänen mukaan tehty siten, että »vanha Kuhmon murre ja kuvaukset vuosisadanvaihteen ja 1900-luvun alkupuolen kuhmolaisesta elämäntilasta tulisivat mahdollisimman monipuolisesti esiin» (s. 12).

Murteen transkriptioasusta joutuu murrekirjan toimittaja tekemään vaikeita ratkaisuja, kun tavoitteena on sekä kotiseudun perinteestä kiinnostuneille että kielentutkijoille sopiva näytekokoelma. Mitä enemmän murteessa on foneettista horjuvuutta, esimerkiksi konsonanttien kvantiteetissa tai diftongien ääntämyksessä, sitä enemmän merkintätapoja on yleistettävä, ja sitä epätarkemman kuvan lopputulos antaa todelli-